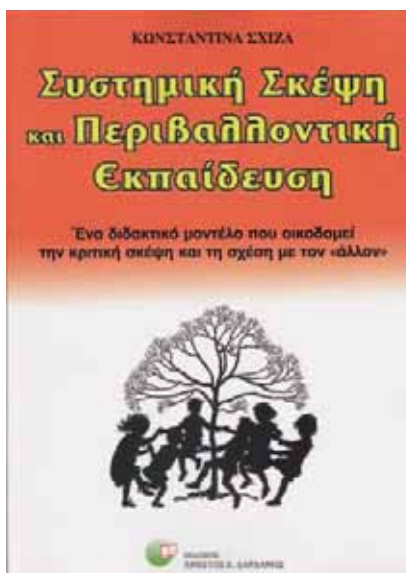

Ντίνα Σχίζα «Συστημική σκέψη και Περιβαλλοντική εκπαίδευση»

Εκδόσεις: Χ. Δαρδανός

(από την παρουσίαση του βιβλίου
στο Βιβλιοπωλείο Μαλλιάρης – Παιδεία
στη Θεσσαλονίκη, στις 13/11/08)

της Πόλυς Ράγκου,
Λέκτορα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης,
Σχολή Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος.

Θα ήθελα να ξεκινήσω την παρουσίαση του βιβλίου της Ντίνας Σχίζα «Συστημική σκέψη και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» λέγοντας ότι η συγγραφέας ταξιδεύει στο χρόνο και στο χώρο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΠΕ) 20 χρόνια τώρα. Το βιβλίο αυτό είναι η ίδια η πορεία της, μια πορεία αναζήτησης της αληθινής ταυτότητας της ΠΕ

Θα περιγράψω συνοπτικά το βιβλίο, έτσι όπως η ίδια η συγγραφέας αποφάσισε να το στήσει στη σκέψη της και στα μάτια του αναγνώστη, αλλά θα ακολουθήσω ένα διαφορετικό τρόπο παρουσιάσής του.

Το βιβλίο αποτελείται από δυο μέρη

Στο πρώτο μέρος και στην εισαγωγή, η συγγραφέας τοποθετείται απέναντι στην ΠΕ, στην έννοια του περιβάλλοντος αλλά και στην εκπαίδευση γενικότερα. Ακολουθούν 5 κεφάλαια :

- Στο 1ο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εξέλιξη της συστημικής σκέψης
- Στο 2ο και 3ο κεφάλαιο ερμηνεύονται αντίστοιχα το αντικείμενο της μάθησης και η σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα υπό το φως της συστημικής θεωρίας
- Στο 4ο κεφάλαιο ερμηνεύεται η κοινωνικά κριτική φυσιογνωμία της ΠΕ και
- Στο 5ο κεφάλαιο έχουμε την αποκρυστάλλωση των προηγούμενων με τη μορφή ενός Διδακτικού Μοντέλου στο συνολικό εγχείρημα της ΠΕ στο σχολείο, δηλαδή στο Πρόγραμμα

Το δεύτερο μέρος αποτελείται από τρία κεφάλαια.

- Στο 1ο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι θεωρίες για τη γνώση. Το κεφάλαιο αυτό είναι αφιερωμένο στις ιδέες που συγκρότησαν τα βασικά επιστημονολογικά παραδείγματα : ο θετικισμός-ορθολογισμός, η ερμηνευτική, η κριτική θεωρία της Σχολής της Φρανκφούρτης και το παράδειγμα της κριτικής αυτοδιερεύνησης, ή έρευνας δράσης, που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της Κριτικής Σχολής
- Στο 2ο κεφάλαιο αναπτύσσονται τα χαρακτηριστικά της έρευνας-δράσης και
- Στο 3ο κεφάλαιο παρουσιάζεται το Πρόγραμμα ως έρευνα-δράση σε 5 φάσεις

Δε θα μιλήσω αναλυτικά για κάθε κεφάλαιο. Και το πρώτο μέρος που αφιερώνεται στη συστημική και το δεύτερο μέρος για τις θεωρίες της γνώσης είναι φορτισμένα με φιλοσοφικές έννοιες και οπωσδήποτε δεν είναι εύκολο να συζητηθούν στο χώρο παρουσίασης που διαθέτει ένα περιοδικό. Ιδιαίτερα τα συστημικοθεωρητικά κείμενα κατά τη μελέτη τους είναι πράγματι δύσκολα, συχνά ακατανόητα και απογοητευτικά για τον αρχάριο. Έχει λεχθεί ότι όποιος κατάλαβε ένα συ-

στημικοθεωρητικό κείμενο με την πρώτη ανάγνωση, είτε είναι ύποπτος είτε πρόκειται για ιδιοφυΐα. Η δυσκολία συνδέεται με την εννοιολογία και το θεωρητικό οικοδόμημα της συστημικής σκέψης που έχει επιτύχει σήμερα έναν υψηλό βαθμό αφάιρσης. Έννοιες όπως απομείωση της περιπλοκότητας, (η περιπλοκότητα αναφέρεται σε μια σχέση ανάμεσα στο σύστημα και στο περιβάλλον, κατά την οποία η αφθονία συσχετισμών και δυνατοτήτων που προσφέρει το περιβάλλον λαμβάνει για το σύστημα τη μορφή ενός προβλήματος, δηλώνει το βαθμό πολυμορφίας, διαπλοκής και το φόρτο των συνεπακόλουθων σε ένα πεδίο αποφάσεων. Η πολυπλοκότητα αναφέρεται στον αριθμό των διαφορετικών στοιχείων ενός συστήματος), ενδοκοινωνικότητα (εναλλακτικοί τρόποι δράσης που διαθέτει το σύστημα), τελεστικό ενέργημα (συνβάν, ενεργοποίηση μιας νοηματικής δυνατότητας), αναδυτικότητα, (η συγκρότηση μερών σε σύστημα παράγει καινούργια χαρακτηριστικά και ιδιότητες και το σύστημα είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών του), πνιόχηση (καθοδήγηση, ηηδαλιούχηση), αυτοαναφορά ή αναστοχασμός, δεν είναι εύκολο να τις προσλάβεις και να τις μεταφέρεις στην καθημερινή εμπειρία. Χρειάζεται σίγουρα διανοητική προσπάθεια για να ξεπεράσεις αποτελεσματικά το θεωρητικό μέρος του βιβλίου. Για όλες τις δυσκολίες όμως υπάρχει ένα δοκιμασμένο μέσο : μια παλαιομοδίτικη αρετή της επιστημονικής προσπάθειας : υπομονή. Αν ξεπεράσει κανείς αυτό το στάδιο, αναδύεται η γοητεία της συστημικής σκέψης και αξίζει να φτάσουμε εκεί.

Θα προσπαθήσω επομένως να δομήσω την παρουσίαση γύρω από τους εξής 3 άξονες :

1ος άξονας : Πως βλέπει η συγγραφέας το περιβάλλον, την ΠΕ, αλλά και την εκπαίδευση γενικότερα

2ος άξονας : Γιατί ακολουθεί τη συστημική

3ος άξονας : Με ποιον τρόπο την προτείνει στην πράξη

1ος άξονας. Η συγγραφέας ξεκινάει με δυο διαπιστώσεις :

1) **Πρώτη διαπίστωση** : το περιβάλλον είναι μια πραγματικότητα σύνθετη και περίπλοκη. Η περιπλοκότητα οφείλεται όχι μόνον στο μεγάλο αριθμό στοιχείων που το αποτελούν, βιοφυσικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά, πολιτισμικά, όλα σε μια ενιαία αντίληψη, αλλά κυρίως στο είδος και στον αριθμό των σχέσεων και αλληλεπιδράσεων μεταξύ αυτών. Συμπεριφέρεται ως σύστημα. Το συνολικό μας περιβάλλον επομένως είναι μια συστημική πραγματικότητα. Οι καταστάσεις που μελετάμε στην ΠΕ είναι πεδία κοινωνικο-οικονομικών, πολιτικών και βιοφυσικών αλληλεπιδράσεων και μας οδηγούν αναπόφευκτα στο αξιακό σύστημα της κοινωνίας μας. Η γνώση των περίπλοκων περιβαλλοντικών καταστάσεων, που συγκεντρώνουν πάντα και κοινωνικές συγκρού-

σεις, δε μπορεί να είναι ξεκομμένη από την κατανόηση των σχέσεων που συνδέουν τους εμπλεκόμενους παράγοντες. Το περιβάλλον δηλαδή γίνεται ένας άλλος τρόπος να μιλήσουμε για την κοινωνική λειτουργία ή ίσως για την κοινωνική δυσλειτουργία.

2) Δεύτερη διαπίστωση : τα βαθύτερα αίτια της οικολογικής κρίσης, της αποδόμησης της οργανικής σχέσης του ανθρώπου από το περιβάλλον του, που είναι μια κοινωνική κρίση στην πραγματικότητα, οφείλονται στη συρρίκνωση της θεώρησης της πραγματικότητας, απόρροια ένας ακραίου θετικισμού-ορθολογισμού. Έτσι έχουν δημιουργηθεί σοβαρές ρήξεις που συνδέονται στενά η μια με την άλλη : ρήξη μεταξύ του ανθρώπου και της φύσης, ρήξη μεταξύ των ανθρώπων και τέλος ρήξη μεταξύ των κοινωνιών.

Οι διαπιστώσεις αυτές οδηγούν τη συγγραφέα να οικοδομήσει την έννοια της ΠΕ. Καταλήγει ότι αν θέλουμε μια περιβαλλοντική εκπαίδευση με νόημα, αυτή θα πρέπει να στοχεύει στην αναδόμηση του δικτύου των σχέσεων ατόμου-κοινωνικής ομάδας-περιβάλλοντος, να οικοδομεί την κριτική σκέψη, να επιτρέπει στο άτομο να κατανοήσει την πολύπλοκη φύση του περιβάλλοντος και να αποκτήσει μια σφαιρική και ολοκληρωμένη αντίληψη για τις σχέσεις ατόμου-κοινωνίας-περιβάλλοντος . Μια τέτοια ΠΕ είναι ένα πολύτιμο εργαλείο για να εμπλακούμε ριζοσπαστικά στην εκπαίδευση ατόμων υπεύθυνων προς τους συνανθρώπους τους, τις μελλοντικές γενιές και όλες τις άλλες μορφές ζωής, μέσα από την ανάπτυξη αξιών, όπως η αλληλεγγύη και η υπευθυνότητα, να εμπλακούμε ριζοσπαστικά στη διαδικασία μετατροπής του μαθητή σε ενεργό πολίτη, σε άτομο που να μπορεί να στοχαστεί και να δράσει.

Διαπιστώνει λοιπόν η συγγραφέας ότι η ΠΕ δεν μπορεί να είναι ένα ουδέτερο σύνολο βημάτων ολοκλήρωσης ενός project αλλά να έχει μια έντονα κριτική διάσταση για το τι συμβαίνει μέσα μας, γύρω μας και μεταξύ μας. Δεν μπορούμε να κάνουμε ΠΕ χωρίς να αμφισβητήσουμε δομές, στάσεις και χειρισμούς. Ωστόσο, παρατηρεί και κάνει την κριτική της για τον τρόπο που αντιμετωπίστηκε η ΠΕ και εξακολουθεί ως ένα βαθμό να γίνεται, η σκέψη δεν είναι συχνά εξοικειωμένη με την περιπλοκότητα των περιβαλλοντικών ζητημάτων, με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται ένας ουδέτερος λόγος μέσα από τα προγράμματα της, που μας εγκλωβίζει σε έναν απλοϊκό περιβαλλοντισμό και σε ένα στείο φυσιολατρισμό.

Αποσπασματική μελέτη ενός περιβαλλοντικού ζητήματος και μεθοδολογικές προσεγγίσεις που δεν αγγίζουν τη συνθετικότητα των καταστάσεων, δεν αποκαθιστούν το διάλογο μεταξύ αντικείμενου και μεθόδου, όπου ενεργά συμβάλλουν εκπαιδευόμενοι, εκπαιδευτές και περιβάλ-

λον, δεν θα οδηγήσουν σε μια ολοκληρωμένη αντίληψη για τις σχέσεις ανθρώπου-περιβάλλοντος, από όπου μπορούμε να ελπίζουμε βαθιές αλλαγές, ενεργό και συνειδητό πολίτη «στη δημιουργία μιας άλλης σχέσης της ανθρώπινης κοινωνίας με τη φύση, τον πολιτισμό και τον άνθρωπο», όπως αναφέρει η συγγραφέας.

2ος άξονας : Ως απόρροια των διαπιστώσεων και της κριτικής που κάνει η συγγραφέας έρχεται η συστημική ως γόνιμο επιστημολογικό πλαίσιο για την οργάνωση και θεμελίωση της ανθρώπινης σκέψης και διδασκαλίας, μέσα από διαλογικού-επικοινωνιακού τύπου διαδικασίες. Η συστημική σκέψη θέτει το ζήτημα μιας συνολικής πραγματικότητας. Μας χαρίζει την έννοια-κλειδί σύστημα, που οργανικά ενσωματώνει την **ολότητα** των παραγόντων που εμπλέκονται σε μια κατάσταση και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ αυτών. Αυτό ακριβώς που χρειαζόμαστε στην ΠΕ. Εδώ θα πρέπει να πω ότι η συστημική σκέψη δε διεκδικεί για τη μεθοδολογία της τη μοναδική ορθότητα ούτε την απόλυτη αλήθεια για τα συμπεράσματά της. Θέτει απλώς στη διάθεση του ενδιαφερόμενου την προσφορότερη, κατά την άποψή της, σήμερα θεωρητική σκευή γιαυτό που ο Nicklas Luhmann, ένας από τους πιο διακεκριμένους εκπαιδευτικούς της έχει αποκαλέσει «κοινωνιολογικό διαφωτισμό» : την ενίσχυση δηλαδή της ικανότητας του ανθρώπου να συλλαμβάνει την περιπλοκότητα του κόσμου και δι' αναγωγής να την μειώνει.

3ος άξονας : Στο πλαίσιο της συστημικής σκέψης, η συγγραφέας προτείνει ένα Διδακτικό Μοντέλο, που τοποθετείται εκτός του Θετικιστικού-Ορθολογικού παραδείγματος. Τα χαρακτηριστικά της συστημικής σκέψης και η αντίληψη που έχει η συγγραφέας για την ΠΕ και τη διαδικασία της μάθησης, αποτυπώνονται σ' αυτό το Διδακτικό Μοντέλο. Η συγγραφέας ορίζει ως εξής, τα στοιχεία και τις παραδοχές του διδακτικού της μοντέλου :

- **1η παραδοχή :** Οι μαθητές που δρουν ως παρατηρητές του περιβάλλοντος, το περιβάλλον που αποτελεί το διδακτικό-μαθησιακό αντικείμενο και ο εκπαιδευτικός δεν δρουν αποκομμένοι ο ένας από τον άλλο, αλλά δρουν μέσα από ένα θεωρητικό σχήμα : το «σύστημα-παρατηρητή». Η συστημική του παρατηρητή είναι το προτεινόμενο πλαίσιο, δηλαδή οι μαθητές βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση με τον εξωτερικό τους κόσμο, τον εσωτερικό τους, τον εκπαιδευτικό και τους συμμαθητές τους και με τα προϊόντα της σκέψης και των συναισθημάτων τους

- **2η παραδοχή :** Η μάθηση περιγράφεται ως συνομιλία με αντικείμενο την πραγματικότητα που βιώνουν οι μαθητές.

Οι μαθητές παρατηρούν, αποκτούν εμπειρίες, διαμορφώνουν απόψεις σε συνεχή αλληλεπίδραση με τους άλλους συμμαθητές και με τις άλλες κοινωνικές ομάδες, που αναφέρονται ως Νομικά Πρόσωπα. Αναπτύσσονται έτσι συνομιλίες που σιγά-σιγά ωριμάζουν, ξεκαθαρίζουν το νόημα του παρατηρούμενου και συνθέτουν νέα νοήματα. Η συνομιλία των μαθητών παράγει νοήματα που ενεργοποιούν περισσότερο διεισδυτικές συνομιλίες και παράγουν περισσότερο διεισδυτικές κριτικές ερμηνείες

- **3η παραδοχή :** Τα παιδαγωγικά υλικά δεν προϋπάρχουν αλλά είναι οι παρατηρήσεις που αποσπώνται από την πραγματικότητα, ενεργοποιούν συνομιλίες και οι μαθητές που δρουν ως συνομιλητές, τις μετασχηματίζουν, σύμφωνα με τις δικές τους ταξινομήσεις και ιεραρχήσεις, για να ερμηνεύσουν κριτικά την πραγματικότητα. Οι παρατηρήσεις γίνονται τεχνήματα που παίρνουν εδώ τη μορφή χαρτονίων εργασίας. Τα τεχνήματα είναι τα μοντέλα της συστημικής του παρατηρητή. Τα τεχνήματα εποπτικοποιούν το τι είναι, το πώς γίνεται, το γιατί γίνεται, το πώς νοιώθει ο μαθητής και το δέον, τις προσδοκίες δηλαδή των μαθητών για το ζήτημα που μελετούν. Με άλλα λόγια εποπτικοποιούν το αντικείμενο της διδασκαλίας, τις αντιλήψεις για τη φύση του αντικείμενου, τις αντιλήψεις για τον τρόπο που μαθαίνει ο μαθητής. Μέσα από τα τεχνήματα οι μαθητές συμμετέχουν συνειδητά και μεθοδικά σε ένα συνεργατικό μετασχηματισμό της καθημερινής ζωής του κόσμου που μοιράζονται με τους άλλους.

Η συγγραφέας αναγνωρίζει τη σημασία του διδακτικού μοντέλου μέσα από την ικανότητά του :

- Να αναδεικνύει τις σχέσεις εξάρτησης της προσωπικής μας ζωής από την κοινωνική
- Να αναπτύσσει την κριτική σκέψη ως ικανότητα του ανθρώπου να αναγνωρίζει τις σχέσεις αυτές, να τις αμφισβητεί και να τις αλλάζει και
- Να σηματοδοτεί το πέρασμα από το εγώ στο εγώ και ο άλλος, δηλαδή στο εμείς και μακροπρόθεσμα το πέρασμα από το εμείς στο εμείς και οι άλλοι, δηλαδή όλοι μαζί.

Έτσι το Πρόγραμμα, στο πλαίσιο του Διδακτικού Μοντέλου, αντιμετωπίζεται από τη συγγραφέα ως ένα αυτόνομο εκπαιδευτικό-παιδαγωγικό πεδίο, που εκτυλίσσεται ως μια παραγωγή τεχνημάτων. Ένα τέτοιο Πρόγραμμα εφαρμόζει η συγγραφέας στο 2ο Λύκειο Βύρωνα, με πρώτη ύλη για τη σχεδίαση του «παρατηρέιν» το θέμα «Διασκέδαση, Ψυχαγωγία και Αναψυχή στην πόλη μας». Και εκεί παρακολουθούμε την εφαρμογή της προσέγγισής της στην πράξη.